

синалувчилар хатти-ҳаракатлари ҳамиша ҳам турли вазият қондаларига мос келавермаслиги мумкин.

Тўртинчи шкала, яъни катталарга бўлган муносабатларни аниқроқ билмайдиган омилга кўра, катта ёшдагиларга бўлган муносабатни ифодалашнинг умумий қабул қилинган меъёрлари ва усулларини яққол билмайдиган болаларга хос характер билан белгиланади.

Кейинги омил, яъни болаларга ёрдам бермайдиган вазиятларни танлаганда рўй берадиган ҳаракатлар натижалари ва катталарга бўлган муносабат ҳақида тасаввурга эга бўлмаган хусусиятга биноан, тарбияланувчиларда катталарга нисбатан муносабат билдиришнинг умумий қабул қилинган меъёрлари ва усуллари тўғрисида етарлича аниқ тасаввурга эга бўлмаган болаларга нисбатан намоён қилинади.

Навбатдаги омил эса бола ўзидан катталарга ёрдам берадиган вазиятларни танлаганда амалга ошадиган хусусиятларни қамраб оладиган ва бу шу нарсдан дарак берадики, болалар катталарга муносабат билдириш усуллари тўғрисида умумий тасаввурларга эга бўлган синалувчиларга хос хусусиятлардан бири ҳисобланади.

Умуман олганда, Веракс томонидан ишлаб чиқилган болалардаги коммуникатив имкониятларни аниқлаш

методикаси натижалари умумий қийматда болалардаги коммуникатив имкониятлар ва қобилиятларнинг меъёрий даражада эканлигидан далолат беради. Шунингдек, болаларда катталар ва ота-оналарга нисбатан мулоқот жараёнларининг нормал ҳолатда амалга ошиши, ижтимоий муносабатларни яхши йўлга қўйиши ва ўзаро бир-бирларини тушунишга ёрдамчи механизмни ташкил этиши мумкин.

Мактабгача ёшдаги болалар коммуникатив қобилиятлари ривожланишининг психологик хусусиятлари қуйидаги характерологик омиллар билан фаркланди: боғча ёшдаги тарбияланувчиларда когнитив ва эмоционал ҳулқ-атворни ривожлантириш ва шу орқали уларда коммуникатив муносабатларни йўлга қўювчи хусусиятларни шакллантириш, боладаги ақлий қобилиятларни ривожлантириш ва коммуникатив қобилиятлар ривожланишига асос бўла олиш, ота-оналар ва атрофдаги шахслар мактабгача ёшдаги болалар хоҳиш-истакларини, кизиқишларининг йўналганлигини ва шахслилик хусусиятларини эътиборга олиши ва ижтимоий муносабатларни амалга оширишда улар билан кўпроқ мулоқот ва муомала жараёнларида ижобий равишда салоҳиятни ҳосил қилиш орқали коммуникатив қобилиятларни шакллантириш имконини яратиб бериши мумкин.

Адабиётлар

1. Леонтьев А.А. Психология общения. –М.: 1999, –С. 123.
2. Рогов Е.И. Психология общения. –М.: 2001, –С. 336.
3. Чернецкая Л.В. Развитие коммуникативных способностей у дошкольников: практическое руководство для педагогов и психологов дошкольных образовательных учреждений. –Ростов н /Д.: “Феникс”, 2005, –С. 256.
4. Ғозиев Э. Онтогенез психологияси. –Т.: “Noshir”, 2010, 360-б.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада мактабгача ёшдаги болаларнинг коммуникатив қобилиятларини ўрганишда юзага келадиган қийинчиликлардан муҳофазаланиш, коммуникатив қобилиятларни ривожлантиришда психологик хусусиятларнинг роли ҳақида фикр билдирилган.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается роль психологических характеристик в развитии коммуникативных навыков, защита дошкольников от трудностей в обучении коммуникативным навыкам.

SUMMARY

This article discusses the role of psychological characteristics in the development of communicative skills, protecting preschool children from difficulties in teaching communicative abilities.

ЎҚУВЧИЛАР ИНТЕЛЛЕКТУАЛ РИВОЖЛАНИШИДА ПСИХОЛОГИК ТРЕНИНГ МАШҒУЛОТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ

Л.С.Бекназарова – психология фанлари номзоди, доцент
Қарши давлат университети

Таянч сўзлар: таълим тизими, ўқитувчи, ўқувчи, интеллект, психологик хусусият, педагогик технология, тренинг, билим, кўникма.

Ключевые слова: система образования, учитель, ученик, интеллектуальный интеллектуальный, психологический признак, педагогическая технология, обучение, знания, умение.

Key words: education system, teacher, student, intellect, psychological feature, pedagogical technology, training, knowledge, skill.

Узлуксиз таълим тизимида таълим олувчи ва таълим берувчи шахсларнинг психологик хусусиятларини тизимли таҳлил қилиш таълимнинг сифат ва самарадорлигини оширишга қаратилган муҳим масалалардан биридир. Шу нуқтаи назардан қараганда, жамият такомиллашувининг бош омили баркамол, кенг кўламли, теран фикрловчи, билимдон ёшларни шакллантириш бўлиб, ҳар бир ўқитувчидан сифат жиҳатидан замонавий мураккаб вазифаларни амалга оширишни талаб этади.

Мактаб таълимида ўқитувчи, ўқувчилик даврининг асосий хусусиятлари ҳисобланган шахсий сифатларнинг шаклланиши ва интеллектуал салоҳиятини ошириб боришдан иборат мураккаб фаолият тизимини амалга оширишда етакчи мотив берувчи ролини моҳирона бажариши лозим. Бундай муваффақиятли ҳолатни амалга ошириш учун ўқитувчи, ота-она ва ўқувчининг бевосита ҳамкорлик фаолиятини янада мустаҳкамлаш муҳим аҳамиятга эга.

Бу жараёнда ўқувчиларнинг ижтимоий воқелик ҳодисаларига тўғри баҳо бера олишлари, ижтимоий ўзгаришлар хусусида шахсий фикрга эга бўлишига хос билим, кўникма ва малакаларни эгаллашларини шакллантириш лозим. Ушбу муаммога ёндашиш ўқитувчидан истеъдодли ёшларни излаб топиш, уларга оқилона кўрсатма бериш, индивидуал хусусиятларни эътиборга олган ҳолда ички имкониятларини очиш, такомиллаштириш, таъсир ўтказувчи омилкор воситаларни топиш, яъни уларни жамият эҳтиёжи, талаби, ривож имкониятига мос равишда йўналтиришда ўқитишнинг фаол, инновацион методларидан бевосита фойдаланиш талаб этилади.

Интерфаол методлардан фойдаланишда ўқув материалининг мазмуни ўқитувчи томонидан замонавий тарзда қайта ишлаб чиқиши, ўқувчига мураккаб туюлган терминларни изоҳлаб бериши, унинг онгида ақлий фаолиятни уйғотиши ва кучайтириши лозим. Ҳар бир фан бўйича берилган мавзунинг

мазмунни ахборот шаклидаги тушунчалар асосида муаммоли вазиятлар, саволлар, вазифа ва топшириқлар кўйилса, ўқувчида унинг ечимини топишга хоши туғилади. Бундай жараённинг ташкил этилиши ўқувчида интеллектуал фаолликнинг вужудга келишига сабаб бўлади. Уни рўёбга чиқаришда интерфаол методлар ўзининг самарали натижасини беради.

Таълим тизимига жорий этилаётган замонавий педагогик технологиялардан кўзланаётган асосий мақсад ҳам шунга қаратилган. Янгича ёндашув жараёнида билим ўқувчиларнинг ўз ижтимоий тартиблари асосида пайдо бўлади ва хулқ-атвор шаклининг ўзгаришига таъсир қилади. Ўқувчи мустақил фикрларни билдирар экан, таълим жараёнининг фақат субъекти сифатида намоён бўлиб қолмасдан, балки тенг ҳуқуқли таълим диалогини вужудга келтиради. Айниқса, таълимни муаммоли ташкил этилиши ўқувчининг ўқув фаолиятига ижобий таъсир кўрсатади. Ушбу жараённинг янада муваффақиятлироқ чиқиши учун унинг психологик жиҳатларига эътибор қаратиш керак.

Замонавий педагогик технологиялар асосида таълим жараёни ташкил этилганда билим эгаллашнинг бир-бирига боғлиқ бўлган босқичлари мавжуд бўлиб, тайёр билимларни ўқувчи онгига етказиш, эсга олиш, эсда сақлаш, қайта эсга тушириш, сўзлаб бериш, ёзма ифодалаш каби ҳолатлар билиш, тушуниш даражаларини ифодалайди. Бу даражаларда билим олувчидан ижодий ёндашув талаб этилмайди. Ўзлаштиришнинг кейинги даражаларида ўқувчилар олган билимларини амалда татбиқ этиши, маълум натижаларни қўлга киритиши, тўлдириши, бойитиши, ўзгартариши, ўзининг мустақил нуктаи назарига эга бўлиши талаб этилади. Бу ўзлаштириш даражалари учун муаммоли ёндашув аҳамиятли ҳисобланади. Таълим муассасалари янги педагогик технологиялардан фойдаланиш борасида катта имкониятларга эга. Мазкур имкониятларни англай олиш педагогик фаолиятга нисбатан бир оз ижодий технологик ёндашиш машғулотларнинг кизиқарли бўлишини таъминлаш билан бирга, ўқувчилар томонидан ҳар бир мавзу бўйича билимларни пухта эгаллашига замин яратади. Дарҳақиқат, ўқув машғулотларининг доимий равишда бир хилда такрорланиши ўқувчиларда лоқайдлик, билим олишга нисбатан масъулиятсизлик кайфиятини ҳосил қилади. Айни вақтда, бундай ҳолатнинг олдини олишнинг энг самарали йўли сифатида таълим муассасалари фаолиятига илғор педагогик технологияларни изчил ва мақсадга мувофиқ равишда татбиқ этишда ижтимоий психологик тренинг машғулотларидан ўринли фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Ижтимоий-психологик тренинг фаол ўқитиш усулларини, мақсад ва вазифаларини, гуруҳлар билан ишлаш қоидаларини ўқувчиларга ҳар қандай вазиятларда психологик ёрдам кўрсатиш имкониятини очишга ёрдам беради. Шунингдек, машғулот жараёнида ўқувчиларнинг коммуникатив қобилиятларини ривожлантириш билан бирга ўзини ва бошқаларни тўғри идрок эта олишга қаратилган муаммоларни бартараф этиб боради.

Ўқитувчи ҳар бир машғулотда кутилган натижага эришиш учун билим ва маҳоратини ўқувчилар фаоллигини оширишга қаратиши зарур. Бунинг учун ҳар бир тренинг машғулотларини ташкил қилиш ва ўтказишда куйидаги тамойилларга амал қилиш кўзда тутилади.

1. Оғзаки ёки ёзма машғулотларда, ролли ўйинларда, тўлиқ фаол бўлиш тамойили. Бу машғулотда гуруҳ катнашувчилари ролли вазиятларга тақсимланади ва ўйинда катнашувчиларни берилган мезон асосида ўрганиб борилади.

2. Фаолият жараёни изланилган тамойил. Бу тренинг машғулотида шундай муаммолар яртилиши зарурки, бунда барча катнашувчилар бош қотиришлари талаб қилинади.

3. Катнашувчиларнинг хатти-ҳаракатларини объективлаштириш тамойили. Бунда, машғулот жараёни, мазмун ва катнашувчиларнинг муносабати объективлик даражасига етиши зарур. Ташкил этилган машқ охиригача олиб борилади ва натижага эришилади.

4. Машғулот жараёнида шериклик тамойили. Катнашувчилар шеригининг шахсий хусусиятларини тан олиши, фикр юритишни, ҳукм ва хулоса чиқаришни, идрок эта олишни, кизиқиш, интилиш ва эҳтиёжларни ҳисобга олиши зарур бўлади” [2:10].

Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, тренинг жараёнида муаммоларни ечиш, бу борадаги билим, кўникма ва малакаларни ҳосил қилиш ҳам ўқитувчидан шахс индивидуал психологияси билан ишлашни тақозо этади. Тренинг-ўқувчида мавжуд бўлган ёки вужудга келадиган муаммоларни ҳал қилиш учун зарур билим, кўникма, малакаларни ҳосил қилиш мақсадида баҳс-мунозара, ўйин ва машқлар орқали ўтказиладиган машғулотлар йиғиндиси бўлиб, уни ташкил этишда куйидаги босқичларга амал қилиш лозим.

1. Гуруҳни ташкил этиш ёки йиғиш босқичи.

2. Бошланғич босқич.

3. Ишни олиб бориш босқичи.

4. Якунлаш босқичи.

Энг муҳими гуруҳни ташкил қилиш босқичи бўлиб, ўқув жараёнида тренинг машғулоти ташкил этилганда бутун гуруҳ билан иш олиб борилади бу эса ўқитувчидан янада кучлироқ билим, тажриба ва маҳорат талаб қилади.

Тренинг машғулотини ўтказиш давомида ўқитувчи гуруҳдаги ҳар бир ўқувчини психик ҳолатини олдиндан ҳис қила олиши, улар билан мулоқотга киришиш йўллари аниқлаб этиши ва ижтимоий иқтидорини танлаш имкониятига ҳам эга бўлади. Ижтимоий иқтидор ўқувчининг бошқалар билан конструктив ўзаро алоқаларни ўрната олиш қобилиятида кўринади ва унинг ижтимоий перцепция, ижтимоий хулқ, ахлокий муҳокама, ташкилотчилик қобилияти каби таркибий элементлари мавжудлиги эътироф этилади. Ижтимоий иқтидор бир неча соҳаларда муваффақият қозонишни таъминлайди. У бошқаларни тушуниш, ҳамдардлик қилиш, каби психологик хусусиятларга эга бўлиш сифатларини ўзида мужассамлаштиради. Демак, ижтимоий иқтидор шахслараро муносабатларда намоён бўлади. Ижтимоий иқтидорнинг бир кўриниши лидерлик иқтидоридир. Улар сирасига, ўртадан юқори интеллект, қарор қабул қилиш кўникмаси; мавҳум тушунчалар билан ишлаш, келажакни кўра билиш, вақтни тақсимлай олиш малакаси; мақсадни аниқлаш; эгилувчанлик, мослашувчанлик; масъулият ҳисси; ўзига ва билимига ишонч; қатъиятчилик; ташкилотчилик; фикрни аниқ баён эта олиш каби жиҳатлар ривожлана боради. Ушбу иқтидор турли хил бўлиб, ҳар шахснинг индивидуал хусусиятлардан келиб чиқиб турлича намоён бўлади. Албатта, бу жараёнда ўқувчи шахси иқтидорини ўрганиш ўзига хос аҳамиятга эга бўлиб, ижтимоий муҳит таъсирининг ролини ҳам инкор этмайди.

Шуни алоҳида қайд этиб ўтиш жоизки, технологик ёндашув асосида педагогик фаолиятни ташкил этиш индивидуал ва ижодий хусусиятга эга. Шу билан бирга, таълим ва тарбия жараёнини йўлга қўйишда янги педагогик технологиялардан фойдаланиш ақлий индивидуал психологик хусусиятларнинг шаклланишига, ижтимоий ва эмоционал интеллект турларининг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатувчи омил сифатида намоён бўлиб боради.

Таълимнинг сифат ва самарасини ошириб боришда ўқувчиларнинг фанларни ўзлаштириш бўйича юқори натижаларга эришишда интерфаол таълим усуллари ва психологик тренинг машғулотларининг таъсири ҳамкорликда ишлаш ҳамда эмоционал ҳолатларни бошқариш бўйича ижобий натижаларга эришишни таъминлайди.

Бундан кўринадики, ўқувчиларнинг интеллектуал ривожланиши учун умумтаълим мактабларида таълим-тарбия жараёнини яхлит тизим сифатида қараб, таълим беришнинг қуйидаги жиҳатларини инобатга олиш муҳим:

- ўқувчиларнинг ақлий-интеллектуал ривожланишида ўзига хос психологик-педагогик таъсир кўрсатишни ўқитиш жараёни ва шахсий камолотида тизимли ташкил этиш.

- ўқувчиларнинг шахсий ривожланиши, ақлий камолоти ва ўзлаштиришини таъминлашга йўналтирилган психологик-педагогик ва ижтимоий шарт-шароитларни яратиш. Бу, ўз навбатида, ўқувчиларнинг ўз индивидуал хусусиятларини намоён этишига олиб келади.

- ўқувчиларнинг ақлий-интеллектуал салоҳиятини ошириш учун хизмат қиладиган психологик тренинг машғулотларини кенгрок тарғиб қилиш зарур.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, интерфаол таълим усуллари қўллаш ўқувчиларнинг ижтимоий фаоллик даражасига кўпроқ таъсир кўрсатиб, уларнинг билим-кўникмаларини, таълим олишга бўлган қизиқишларини ҳамкорликда ишлаш даражасининг ўсиб боришида муҳим омил бўлади.

Адабиётлар

1. Абрамова Г.С. Практикум по возрастной психологии: Учеб. пособие. 2-е изд. -М.: 1999, -С. 320.
2. Бекназарова Л., Махмудова М., Шодиев Б. Ижтимоий – психологик тренинг. -Тошкент: “Тафаккур Қаноти”, 2016, 112-б.
3. Практический интеллект. / Под общ. ред. Р. Стернберга. СПб., 2002.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақола ўқувчилар ақлий интеллектуал ривожланишига хос психологик тренинг машғулотларини ташкил қилиш, ўтказиш ҳамда интеллектуал фаолият, қарор қабул қилиш, вақтни тақсимлаш, мақсадни аниқлаш, масъулиятлилик каби хусусиятларнинг шаклланишига қаратилган.

РЕЗЮМЕ

Данная статья посвящена организации и проведению психологических тренингов, ориентированных на интеллектуальное развитие студентов, а также формированию таких функций, как интеллектуальная активность, принятие решений, распределение времени, постановка целей, ответственность.

SUMMARY

This article deals with the organization and conduct of psychological training sessions focuses on the intellectual development of students, as well as the formation of functions such as intellectual activity, decision making, time management, goal setting, responsibility.